

Katalaksi Kavramı Çerçevesinde Vergileme Demokrasi İlişkisi: Türkiye-OECD Karşılaştırmalı Analizi

Öz

Erkan KILIÇER¹
Fehime Ceren AY²
Sinan ATAER³

Vergilemenin gelir bölüşümü, iktisadi büyüme ve kalkınma, ekonomik istikrarı sağlama gibi boyutlarının yanında, en az bunlar kadar önemli olan demokrasi boyutu da bulunmaktadır. Tarihsel ve teorik olarak demokrasinin kökeninde vergileme meselesi yatmaktadır. Demokratik değişim modeli olan katalaksi 'ye göre seçmenler seçimlerde kullandıkları oylarla ilgili dönemde siyasetçinin üreteceği kamusal mal ve hizmet sepetinin miktar ve bileşimini belirlemekte ve bunun finansmanını ödediği vergilerle yerine getirmektedir. Ancak söz konusu modelin etkin bir şekilde işlemesi için oy kullanacak olan seçmenin büyük bir çoğunluğunun beyannameye dayalı bir şekilde gelir vergisi ödeyicisi olması gerekmektedir. Çünkü bu çoğunluk kamusal mal ve hizmetin üretim sürecinin finansmanına vergi mükellefi veya yurttaşlık bilinciyle katkı yapmaktadır. Bu bağlamda çalışmada OECD ülkelerinde ve Türkiye'de vergisini beyannameyi bir şekilde ödeyen mükelleflerin toplam seçmene oranı ile seçilen bazı demokrasi endeksleri arasındaki ilişki karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve bu ilişki korelasyon analizi ile test edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Katalaksi, Beyannameyi Mükellef, Vergileme, Demokrasi*

The Relationship Between Taxation and Democracy in the Frame of Catallaxy: A Comparative Analyses on Turkey-OECD

Abstract

Beside the dimensions of income distribution, economic growth, development and ensuring the economic stabilization of tax; there is another dimension which is important at least as the dimensions mentioned above: democracy. Taxation issue is lying under the democracy, theoretically as well as historically. According to catallaxy which is a democratic exchange model, voters determinate the composition of public goods and services which produced by the tools that managed by policy makers and finance that goods and services with the tax they pay. However, to ensure this model works efficiently, the most part of taxpayers must be declarant taxpayers. Because, this majority contributes to finance of the goods and services' production process as taxpayers with the conscious of citizenship. With this context, the relationship of the ratio of declarant taxpayer in total taxpayers and several democracy and transparency indexes, is handled comparatively and tested with the correlation analyzes.

Keywords: *Catallaxy, Declarant Taxpayer, Taxation, Democracy*

¹ Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, erkan.kilicer@istanbul.edu.tr

² Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Maliye Teorisi Anabilim Dalı, ceren.ay@istanbul.edu.tr

³ Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Maliye Teorisi Anabilim Dalı, sinan.ataer@istanbul.edu.tr

Giriş

Vergileme meselesinin bir iktisatçı için etkinlik boyutu, adalet-hakkaniyet boyutu, büyüme ve gelir bölüşümü gibi boyutları bulunmaktadır. Ancak vergilemenin bir de en az bunlar kadar önemli olan demokrasi boyutu vardır. Nitekim tarihsel ve teorik olarak demokrasinin kökeninde vergileme meselesi yatmaktadır. Maliyeciler vergi tasnifi yapar iken dolaylı-dolaysız vergi ayırımı yapmakta, dolaylı vergilerin yurttaşlık bilinci oluşturmada yetersiz kaldığını, dolaysız vergilerin ise yurttaşlık bilincinin yerleşmesinde, kamu harcamalarının en gerçek denetçisi olarak mükellefin ön plana çıkmasında çok daha etkin bir rol oynadığını ileri sürmektedirler. Katalaksi ya da demokratik değişim, siyasal karar alma mekanizması içerisinde yer alan oylama veya seçimler ile vergiler arasında gerçekleşmektedir. Vergileme-demokrasi ilişkisinin temelinde seçmenin kamu harcamalarının miktar ve bileşimini oylama mekanizması ile belirleme ve siyasetçiye sipariş ettiği kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına vergiler yoluyla katılması yer almaktadır. Ancak bu süreçte seçmenin ödediği verginin hesabını siyasetçiden sorabilmesi için toplam verginin önemli bir kısmının beyannameye dayalı dolaysız vergi olması önem arz etmektedir. Çünkü beyanname ile ödenen vergilerde vergiyi ödeyen kişiler devlete ne kadar vergi ödediklerini bilmekte ve verginin yükünü net bir şekilde hissettikleri için ödedikleri vergilerin nerele harcandığının da takipçisi olmaktadır. Bu anlamda kamusal mal ve hizmetin üretim sürecinin finansmanına vergi mükellefi bilinciyle katkı yapmak önem arz etmektedir. Çalışmada amaçlanan, vergisini beyannameli şekilde ödeyen mükellef sayısının toplam seçmen sayına oranı ile demokrasi endekslerinin paralel gidişatının OECD ülkelerine ait verilerin karşılaştırılmasıyla ortaya konulmasıdır.

1. Katalaksi, Vergileme ve Demokrasi

Buchanan, 19. yüzyıl içerisinde yer verilen bir kavram olarak katalaktik (catallactics) kavramının bir “mübadele süreci”ni (exchange) ifade etmek üzere kullanıldığını belirtmektedir. Daha yakın zamanda ise Hayek daha geniş bir çerçevede; bir mübadele süreci, değişim, anlaşma ve sözleşmeyi kapsayacak şekilde “katalaksi” (catallaxy) terimini önermiştir (Buchanan, 1986: 20). Hayek (1973) eserinde, katalaksi kavramını ekonomi kavramın-

dan ayıran en önemli özelliğin, katalaktik sürecin sonuçlar hiyerarşisi tarafından yönlendirilmemesi olarak belirtmiştir. Hayek’e göre bir ev, bir çiftlik ya da bir girişim, ekonomi olarak isimlendirilebilir ancak sayılanların tümünde belirli aktivitele- rin belirli sonuçları vardır ve bu sonuçların önem derecesine göre bir sıralama yapılır. Katalaktik ve katalaksi kelimesinin kökenlerine ve kullanımlarına dair açıklamalarından sonra Hayek, şu geniş tanıma ulaşmıştır; “Katalaksi terimi, piyasa içindeki birden fazla ekonominin karşılıklı düzenleme- lerle oluşturduğu bir nizamı tanımlamak için kullanılır. Katalaksi, piyasa tarafından ve hukuk, mülkiyet, tazminat ve sözleşme kuralları içinde faaliyet gösteren insanlar için üretilen ve ‘kendiliğinden oluşan-doğal düzenin özel bir türüdür’” (Hayek, 1973).

Buchanan politik karar alma sürecine katalaksi bakış açısıyla bakmak suretiyle, politikaya ve iktidar sürecine farklı bir açıdan yaklaşmayı amaçlamaktadır. Politik karar alma sürecine bir mübadele gibi, diğer bir ifade ile kamu tercihi açısından yaklaşacak olunursa, politik ilişkilerde iktidar unsurları da ele alınmış olur. Politikaya katalaksi bakış açısıyla bakmaya çalışan kamu tercihi yaklaşımı, politikayı nihai olarak bir mübadele paradigması içerisinde modellendirmeye çalışır (Buchanan, 1986: 21).

Buchanan politikanın da bir mübadele süreci olduğunu şu sözleriyle desteklemektedir: “*Gerek piyasalarda ve gerekse politikada bireylerin ekonomik çıkarlarını pozitif değerdeki “malların” seçimi oluşturur. Fakat piyasalar aslında “mübadele” kurumlarıdır; bireyler piyasaya bir malı diğer bir mal ile mübadele etmek amacıyla girerler. Politika da, bireyler arasındaki karmaşık bir mübadele yapısıdır ve bu yapı içerisinde etkin bir şekilde sağlayamadıkları bazı özel amaçlarını kolektif olarak sağlamaya çalışırlar. Bireysel çıkarların mevcut olmaması halinde başkaca bir çıkarda söz konusu değildir. Piyasada bireyler elmalarla portakalları mübadele ederler; politikada ise bireyler tüm kolektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak mal ve hizmetler ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı arasında bir mübadelede bulunurlar*” (Buchanan, 1987: 307-308).

Söz konusu mübadele oylama mekanizması yani seçimler ve vergiler arasında gerçekleşmektedir. Vergileme-demokrasi ilişkisi modelinin özünde

seçmenin kamu harcamalarının miktar ve bileşimini oylama mekanizması ile belirleme ve siyasetçiye sipariş ettiği kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına vergiler yoluyla katılması yatmaktadır. Seçmen, kamu hizmet harcamasının miktarı ve bileşimini çeşitli siyasi partilerin parti programlarına yönelttiği oylarıyla belirlemekte, siyasetçi de bu siparişi üretmekte ve seçmene sunmakta, seçmen de vergileriyle bu siparişin üretilmesini finanse etmektedir (Musgrave and Musgrave, 1989:89). Ancak bu süreçte seçmenin ödediği verginin hesabını siyasetçiden sorabilmesi için toplam verginin önemli bir kısmının beyannameye dayalı dolaysız vergi olması önem arz etmektedir. Nitekim beyanname ile ödenen vergilerde vergiyi ödeyen kişiler devlete ne kadar vergi ödediklerini bilmektedirler. Ayrıca bu kişiler verginin yükünü ve acısını net bir şekilde hissettikleri için ödedikleri vergilerin nerelere harcandığının takibini de yapacaklardır (Mill, 1848:237). Stopaj yoluyla alınan gelir vergileri ve harcama vergilerinde ise kişiler devlete ödedikleri vergilerin yükünü ve acısını hissetmediklerinden dolayı söz konusu vergilerin nerelere harcandığının daha az takipçisi olmaktadır (Bulutoglu, 2008:387).

Özellikle Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisinin tüketim üzerinden dolaylı olarak toplanmasından dolayı fark edilmesinin zorlaşması ve bu tür vergilerin giderek yaygınlık kazanması nedeniyle, vatandaşların ne kadar ve ne şekilde vergi ödediğini takip etmeleri daha da zorlaşmıştır. Böylelikle, vatandaşların ödedikleri vergilerle aldıkları kamu hizmetlerini karşılaştırmaları zorlaşmakta ve kamu yönetiminden hesap sorulmasına temel oluşturacak bu önemli veri, vatandaşın kendi başına değerlendirebileceği türde bir bilgi olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Zira demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran önemli özelliklerden bir tanesi, ödedikleri vergilerle kamu harcamalarını finanse eden vatandaşlara kamu fonlarını kullananlardan hesap sorma hakkını tanınmasıdır. Bu anlamda vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Zenginobuz ve diğeleri, 2010).

Literatürde devletle mükellef arasında 2 ilişki olduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki düşük talep kanunu (the law of low demand) bağlamında ele alınmaktadır. Yani daha düşük vergi oranları uygulandığında halk daha az saydamlık ve hesap verilebilirlik isteyecektir (Ross, 2001: 332). Bu do-

laysız vergiler için de geçerli değil midir? İkinci ise devletin fazla hizmet sunuyor olması, halkın saydam ve hesap verilebilir bir sistem isteme hevesini zayıflatacaktır (Gause, 1993). Teoride bu iki unsur çakışıyor gibi görünse de aslında birlikte hareket etmektedirler. Daha çok para ödeyen halk daha fazla demokratikleşme ve saydamlık istemekte, daha az kamu hizmeti alan halk yine daha çok demokrasi istemektedir. Esasen demokrasi bu iki fonksiyonun cevabı olmaktadır (Finkel and Muller 1998; Muller, Dietz and Finkel, 1991).

Bilindiği üzere vergileme meselesinin bir iktisatçı için etkinlik boyutu, adalet-hakkaniyet boyutu, büyüme ve gelir bölüşümü gibi boyutları bulunmaktadır. Ancak vergilemenin bir de en az bunlar kadar önemli olan demokrasi boyutu vardır. Nitekim tarihsel ve teorik olarak demokrasinin kökeninde vergileme meselesi yatmaktadır. Maliyeciler vergi tasnifi yapar iken dolaylı-dolaysız vergi ayırımı yapmakta, dolaylı vergilerin vergi-yurttaşlık bilinci oluşturmada yetersiz kaldığını, dolaysız vergilerin ise yurttaşlık bilincinin yerleşmesinde, kamu harcamalarının en gerçek denetçisi olarak mükellefin ön plana çıkmasında çok daha etkin bir rol oynadığını öne sürmektedirler.

2. Vergileme ile Demokrasi Arasındaki İlişki ve Türkiye ile OECD Ülkelerinin Karşılaştırılması

Katalaksiye (demokratik değişim modeline) göre yurttaşlar veya seçmenler seçim dönemlerinde kullandıkları oylarla ilgili dönemde siyasetçinin üreteceği kamusal mal ve hizmet sepetinin miktar ve bileşimini belirlemektedirler. Ancak söz konusu katalaksi modelinin gerçekleşmesi için oy kullanacak olan seçmenin büyük bir çoğunluğunun beyanname esaslı gelir vergisi ödeyicisi olması gerekmektedir. Çünkü söz konusu çoğunluk kamusal mal ve hizmetin üretim sürecinin finansmanına vergi mükellef bilinciyle katkı yapmaktadırlar. Bu bağlamda vergisini beyannamele bir şekilde ödeyen mükelleflerin toplam seçmene oranı ile demokrasi endekslerinden olan ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksi, hukukun üstünlüğü endeksi, yolsuzluk algılama endeksi, açık bütçe endeksi ve yolsuzluğun kontrolü endeksi arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

Tablo 1’de OECD ülkelerinde toplam seçmen sayısı ve bu seçmenler içerisinde vergisini beyanna-

me ile ödeyen mükellef sayısı, vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen mükelleflerin toplam seçmene oranı ve demokrasi endekslerinden olan; yolsuzluk algılama endeksi, açık bütçe endeksi, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksi, hukukun üstünlüğü endeksi ve yolsuzluğun kontrolü endeksleri yer almaktadır.

Yolsuzluk algılama (YA) endeksi, orijinal adı Corruption Perceptions Index olan endeks, ülkeleri ve bölgeleri kamu kesimlerinin yolsuzluk açısından nasıl algılandığına göre sıralar. Bileşik bir endekstir. Yolsuzlukla ilişkili uzmanların ve iş dünyasının, bağımsız ve güvenilir kuruluşlara yaptıkları alan araştırmalarındaki veriler kullanılarak sıralama elde edilmektedir. Yolsuzluk algılama araştırması tüm ülkelerde yapılmakta ve ülkelere 0-100 arasında puanlar verilerek ülkelerin durumu değerlendirilmektedir. Ülkelerin puanı 100'e yaklaştıkça yolsuzluk algısı azalmakta, 0'a yaklaştıkça ise yolsuzluk algısı artmaktadır (Corruption Perceptions Index (CPI), 2014 Results).

Açık Bütçe (AB) endeksi, (Open Budget Index) temel bütçe belgelerinin her bir ülkede ne kadar açık olduğunu ve içeriklerinde ne kadar bilgi yer aldığını değerlendirir. Endeks, kanun koyucu ve üst denetleyiciler tarafından ne kadar hatasız hareket edildiğini ve bunun yanında ulusal bütçeye karar alma aşamasında halkın katılımına ne kadar açık olduğunu da incelemektedir. Açık Bütçe Araştırması 2015 yılında 102 ülkede yapılmış ve bütçe saydamlığı, bütçe katılımı ve bütçe yönetimi açılarından ülkeler değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu ülkelere 0-100 arasında puan verilmiş; 61-100 arasında puan alan ülkeler bütçe açıklığında yeterli bulunmuş, 0-60 arasında puan alanlar ise yetersiz bulunmuştur (Open Budget Survey, 2015:7).

İfade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik (İÖHV) (Voice and Accountability Indeks) endeksi olarak kullanacağımız bu endeks, ülke vatandaşlarının hükümetlerini seçmedeki etkilerine olduğu kadar ifade özgürlüğü, birlik-dernek-toplanma özgürlüğü ve basın özgürlüğüne dair algılarını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Araştırmanın sonunda ülkeler 0-100 arasında puanlar verilmektedir. Ülke puanları 100'e yaklaştıkça performansın iyi, 0'a yaklaştıkça performansın kötü olduğu sonucu çıkarılmaktadır (Worldwide Governance Indicators, 2014).

Hukukun üstünlüğü (HÜ) endeksi (Rule of Law) birey ve grupların toplum kurallarına ne kadar güvendiğini ve onlara ne kadar sadık kaldığını ölçmenin yanında, özellikle sözleşmelerin yaptırım güçlerini mülkiyet haklarını, emniyet teşkilatını ve mahkemeleri ayrıca suça ve şiddete eğilimi değerlendirmektedir. Araştırma sonucu ülkelere 0-100 arasında puan verilmekte 100'e yaklaşan ülkelerin bu endekste iyiye gittiği, 0'a yaklaşan ülkelerin durumunun ise kötüye gittiği ortaya konmaktadır (Worldwide Governance Indicators, 2014).

Yolsuzluğun kontrolü (YK) endeksi (Corruption Control Indeks), kamu gücünün özel kazanımlar için kullanılıp kullanılmadığına ilişkin verileri değerlendirir. Bu değerlendirmeler önemsiz gibi görünen ya da çok büyük çaplı yolsuzluk türlerini ve devletin bir takım elitler ya da özel çıkarlar tarafından ele geçirilip geçirilmediğini göz önünde bulundurur. Araştırma sonucunda ülkelere 0-100 arasında puanlar verilmektedir. Değerlendirme sonucu puanı 100'e yaklaşan ülkelerin yolsuzluğun kontrolünde iyi performans sergilediği, 0'a yaklaşan ülkelerin ise kötü performans sergilediği vurgulanmaktadır (Worldwide Governance Indicators, 2014).

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Demokrasi Endekslerinin ve Toplam Seçmen Sayısı İçinde Beyannameli Vergi Ödeyen Seçmen Sayısının Son Durumu

	*Beyannameli Mükellef ¹ / Toplam Seçmen** (2013/En Son Seçim) (Milyon)	Beyannameli Kişisel Gelir Vergisi Mükellefi/ Toplam Kişisel Gelir Vergisi Mükellefi ² (2013)	+Yolsuzluk Algılama Endeksi (2014) (Skor/Sıra)	++Açık Bütçe Endeksi (2015) (Skor/Sıra)	***İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik Endeksi (2014) (Skor/Sıra)	***Hukukun Üstünlüğü Endeksi (2014) (Skor/Sıra)	***Yolsuzluğun Kontrolü Endeksi (2014) (Skor/Sıra)
ABD	305,9/190,67	0,7	74/17	81/5	80/40	90/21	89/21
Almanya	63,94/61,95	0,6	79/12	71/13	96/9	93/15	95/10
Avustralya	30,3/14,72	0,7	80/11	-	94/13	96/9	95/10
Avusturya	7,05/63,84	0,6	72/23	-	95/11	97/7	90/20
Belçika	7,39/8,01	0,6 (2009)	76/15	-	95/11	89/23	91/18
Birleşik Krallık	40,8/46,43	0,6	78/14	75/8	92/17	94/13	93/14
Çek Cumhuriyeti	3,45/8,42	0,4	51/53	69/14	78/44	85/32	65/68
Danimarka	5,25/4,15	0,6(2011)	92/1	-	97/7	100/1	100/1
Estonya	0,75/899,79	0,5	69/26	-	85/130	87/29	88/23
Finlandiya	5,81/4,46	0,7	89/3	-	98/5	100/1	98/5
Fransa	38,38/43,23	0,6	69/26	76/7	89/22	88/25	88/23
G. Kore	21,97/40,21	0,5	55/43	65/19	69/62	81/40	70/59
Hollanda	8,74/12,69	0,6(2010)	83/8	-	99/3	97/7	96/9
İrlanda	2,88/3,20	0,5	74/17	-	93/15	93/15	92/16
İspanya	21,93/35,78	0,7	60/37	58/27	77/46	80/42	70/59
İsrail	7,33/5,88	-	60/37	-	70/60	83/36	76/46
İsveç	8,15/7,33	-	87/4	87/2	100/1	98/5	98/5
İsviçre	5,1/5,30	0,7	86/5	-	99/3	98/5	99/3
İtalya	42,65/46,91	-	43/69	73/12	76/48	67/69	55/88
İzlanda	0,3/237,96	-	79/12	-	94/13	91/19	94/12
Japonya	25/101,28	0,6	76/15	-	79/42	89/23	93/14
Kanada	31,78/25,64	-	81/10	-	96/9	95/11	94/12
Lüksemburg	1,19/239,67	0,2	82/9	-	97/7	96/9	97/7
Macaristan	5,77/8,24	0,6	54/47	49/45	67/66	71/61	61/76
Meksika	11,28/83,56	-	35/103	66/17	48/104	38/127	26/147
Norveç	3,66/3,64	0,6	86/5	84/4	100/1	99/3	99/3
Polonya	17,73/30,63	0,5(2008)	61/35	64/22	82/36	77/48	71/57
Portekiz	7,42/9,68	0,6	63/31	64/21	83/34	84/34	79/40
Slovakya	0,95/4,39	0,2(2005)	50/54	57/30	75/50	69/65	60/78
Slovenya	1,11/1,71	-	58/39	68/15	74/52	80/42	75/48
Şili	9,82/13,57	-	73/21	58/28	80/40	88/25	91/18
Türkiye	2,46/56,97	0,1(2009)	45/64	44/58	38/125	60/83	54/90
Yeni Zelanda	4,15/3,14	0,6	91/2	88/1	98/5	99/3	100/1
Yunanistan	12,28/9,95	-	43/69	-	67/66	67/69	51/96

Kaynak: *OECD Tax Administration 2015:293-295, ** International IDEA, *** Worldwide Governance Indicators, 2014, +CPI, 2014 Results, ++ Open Budget Survey, 2015,

1 Toplam beyannameli mükellef (BM)= Beyannameli kişisel gelir vergisi mükellefleri + Beyannameli kurumlar vergisi mükellefleri

2 Toplam kişisel gelir vergisi mükellefi (TM)= Beyannameli kişisel gelir vergisi mükellefleri+ Stopajlı kişisel gelir vergisi mükellefleri (ücret ve maaşlar)

Tablo 1’den de görüldüğü üzere bir ülkede toplam seçmen içerisinde vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen mükellef sayısının sayısı ne kadar yüksek ise açık bütçe endeks skoru, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeks skoru, hukukun üstünlüğü endeks skoru o kadar yüksek olmaktadır. Benzer şekilde toplam seçmen içerisinde vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen mükellef sayısının sayısı ne kadar yüksek ise o ülkede yolsuzluk algısı düşmekte ve yolsuzluğun kontrolü artmaktadır. Örneğin Danimarka, Yeni Zelanda, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Almanya gibi ülkelerde toplam seçmen içerisinde vergisini beyanname ile ödeyen mükellef oranları yüksek olduğu için bu ülkeler bütçe açıklığı, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü skoru sıralamasında, en üst sıralarda yer almaktadırlar. Bahsedilen bu ülkelerde yolsuzluk algısı çok düşük olmakla birlikte, yolsuzluğun kontrolü yüksek düzeydedir.

Tablo 1’de yer alan verilere göre ülkemizde 56,97 milyon seçmen bulunmaktadır. Bu seçmenlerin 2,46 milyonu beyannameli vergi mükellefi konumundadır. Yani toplam seçmenin sadece %4’ü beyannameli mükelleftir. Bu oran vergilerin geniş bir tabana yayılmadığını ortaya koymaktadır. Ülkemizde kamu hizmeti finansmanına mükellef bilinciyle katılanların çok az olmasından dolayı, kamu harcamaları üzerinde yurttaşın denetim ve kontrolü iyice azalmaktadır. Böyle olunca da bütçeyle ilgili belgelerin ne kadar açık olduğunu, kanun koyucu ve üst denetleyiciler tarafından ne kadar hatasız hareket edildiğini ve ulusal bütçeye karar alma aşamasında halkın katılımına ne kadar açık olduğunu gösteren açık bütçe endeksi sıralamasında ülkemiz dünya ülkeleri arasında 58. sırada yer almaktadır.

Yine ülkemiz ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksi sıralamasında ise 100 üzerinden aldığı 38 skoruyla 125. sırada yer almaktadır. Oduka fazla sayıda olan vergi ödemeyen seçmen, bedelini ödemediği kamu harcamalarından faydalanmakta, bu durum ise politikacının seçmene hesap verme sorumluluğu üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Çünkü bedavacı seçmen ödemediği vergilerin politikacılar tarafından nasıl harcandığı konusunda çok duyarlı ve dikkatli olmayacaktır (Sağbaş ve Saruç, 2003:180).

Diğer taraftan ülkemizin yolsuzluk algılama endeks skoru 45 olmakla birlikte ülkemiz bu endeks

türünde 64. sırada yer almaktadır. Bu anlamda ülkemizde yolsuzluk algısı yüksek düzeydedir.

Ayrıca yolsuzlukla ilgili bir diğer endeks olan yolsuzluğun kontrolü endeksinde ülkemiz 54 puanla 90. sırada yer almaktadır. Söz konusu endeksten yola çıkarak ülkemizin yolsuzlukların kontrolünde çok geri sıralarda yer aldığını söyleyebiliriz.

Gelişmekte olan ülkelerden olan Polonya’ya bakıldığında toplam seçmenin %58’inin beyannameli mükellef olduğu görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak Polonya Tablo 1’de yer alan demokrasi endeks puanlaması ve sıralamasının tamamında bize göre üst sıralarda yer almaktadır. Yine gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Macaristan’da toplam seçmenin %70’i beyannameli mükelleftir ve Türkiye’ye göre demokrasi endeks puanlamasında ve sıralamasında bize göre üst sıralardadır. Nitekim ülkemiz beyannameli mükellef ve demokrasi endeks skor sıralamasında OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer alan ülkelerdendir. Katalaksi çerçevesinde ülkemizde 57 milyona yakın yurttaş kamu hizmeti harcamalarının miktar ve kompozisyonunun belirlenmesine oylama süreciyle karar vermektedir. Ancak bu seçmen kitlesinin ancak sadece % 4’üne yakın bir bölümü beyanname vererek gelir vergisi öderken bu kamu hizmeti üretim sürecinin finansmanına vergi mükellef bilinciyle bir biçimde katkı yapmaktadırlar.

Çalışmada OECD ülkeleri için stopaj ile vergi tahsili yapılan mükellef sayısına ulaşılmasının zorluğu sebebiyle toplam istihdam verisine yer verilmiştir. Zira Fransa ve İsviçre haricinde tüm OECD ülkeleri maaş ve ücretlilerin vergilendirilmesinde stopaj yöntemini benimsemişlerdir (TPA, 2004:34-35; Tax Administration, 2015:302-303). Bu durumda vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen kişisel gelir vergisi mükellefleri ile ücret ve maaş gelirlerini stopaja tabi olarak ödeyen kişisel gelir vergisi mükelleflerinin toplamı bize yaklaşık olarak toplam mükellef sayısını verecek, beyannameli gelir vergisi mükellefi sayısının toplam vergi mükellefi sayısına oranı ise yaklaşık olarak toplam mükellef içindeki beyannameli mükellef oranını verecektir. İstihdam verisinde her ülke için 2013 yılı verisi kullanılırken Belçika, Hollanda, Slovenya ve Polonya için ilgili yıla ait veri bulunmaması sebebiyle en son yıla ait veri alınmıştır. Yine Belçika ve Hollanda için kullanılan veri ulaşılan kaynaktan tahmini bir değer olarak belirtilmiştir.

tir³. Tablo 1'e baktığımızda beyanname esaslı vergisini ödeyen mükelleflerin toplam mükellef sayısına oranının yüksek olduğu ülkelerin çoğunda demokrasi endeks skorlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim stopaj yöntemi, verginin tahsilini kolaylaştırdığı ve vergi kaçırma ya da vergiden kaçınmayı en aza indirdiği için savunulsa da, vergi kültürünü ya da vergi bilincini yok etmesi ve mali anesteziye sebep olması açısından olumsuz etkilere sahiptir. Çünkü beyanname esaslı vergi ödemek stopaj usulünün aksine verginin yükünü hissettirmektedir. Mükellefler bu şekilde ödedikleri vergilerin takipçisi olacağından dolayı; siyasiler daha saydam ve hesap verilebilir bir yönetim anlayışı benimseyecek, yolsuzluklar azalacaktır. Tablo 1' den de anlaşılacağı üzere ülkemizde kişisel gelir vergisi mükelleflerinin yaklaşık olarak sadece %10'u beyannameye dayalı bir şekilde vergisini öderken, %90'ı ise stopaj yöntemine göre vergilendirilmektedir.

Grafik 1' de OECD ülkelerinin demokrasi skorları en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır. Grafik 1 ile Grafik 2'yi karşılaştırdığımızda OECD ülkelerinde toplam seçmen içerisinde vergisini beyanname esaslı ödeyen mükelleflerin oranı 1'e yakın ve üzerinde olan ülkelerde demokrasi endeksleri skorları 100'e yaklaşmaktadır. Diğer taraftan toplam seçmen içerisinde vergisini beyanname esaslı ödeyen mükelleflerin oranının 0'a yakın olan ülkelerde yani oranın düşük olduğu ülkelerde ise demokrasi endeks skorlarının oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir.

Demokrasi skorlarına ve Beyannameli Mükellef/Toplam Seçmen (BM/TS) oranlarına bakıldığında bazı ülkeler skorlarının yüksekliği veya düşüklüğüyle ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerin vergi sistemleri bazında incelenmesi, vergi ve demokrasi arasında kurduğumuz bağın anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Norveç ve Yeni Zelanda demokrasi verileri açısından en yüksek değerleri ve

ren 2 ülkedir. Bu ülkeler demokrasi verileri açısından oldukça iyi bir performans sergilerken, BM/TS oranı da 1 ve üzerinde seyretmektedir. Yine bu ülkeler gibi oldukça yüksek skorlar gösteren İsveç, İsviçre ve Danimarka için de BM/TS oranı 1 civarındadır. Burada istisnai durum sergileyen bir örnek İzlanda'dır. İzlanda için incelendiğinde toplam seçmen sayısı içerisindeki beyanname ile vergi ödeyen mükellef sayısı oldukça düşük olmasına rağmen, demokrasi skorları açısından güçlü bir tablo çizmektedir. Burada değerlendirilmeye katılması gereken temel nokta, İzlanda'nın 2008 küresel krizi neticesinde moratoryum ilan etmiş olmasıdır.

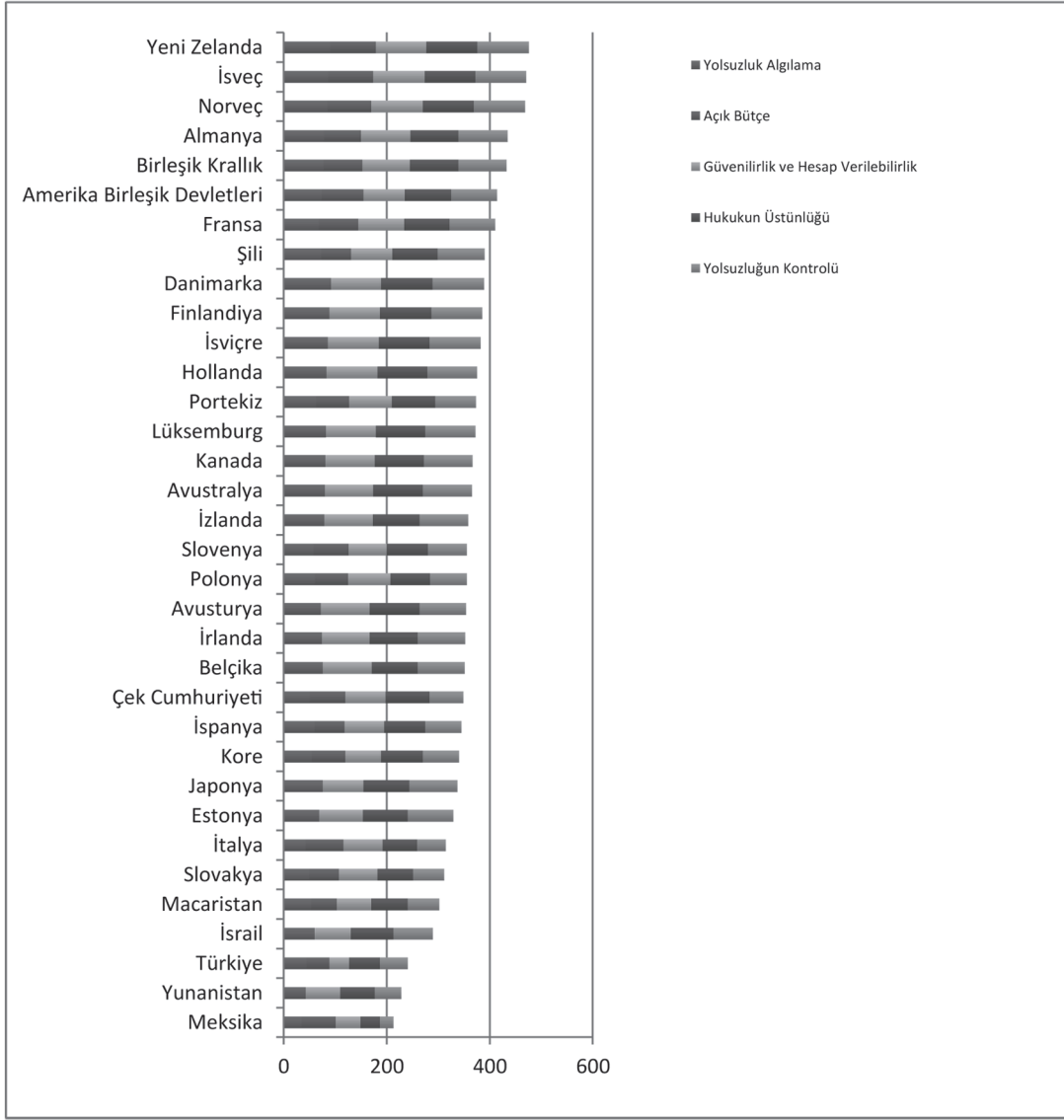
2000 yılına kadar İzlanda için dolaysız vergiler dolaylı vergilerden yüksek oranda seyrederken, 2000 yılında bu durum tersine dönmüş 2005 yılında yine iyi yönde bir trend yakalanmaya başlamışken küresel krizin etkisiyle dolaylı vergiler vergi yapısı içerisinde ağırlık göstermeye başlamış ve kriz sonrası dönemde aradaki fark açılmıştır (Revenue Statistics, 2015).

Ekonomik ve mali açıdan yıpranma dönemi sonrası ülkenin bu şekilde bir vergi yapısı göstermesi ve beyannameli mükellef oranının toplam seçmen oranına düşük kalması anlaşılabilir bir durumdur. Aslında, İzlanda örneği demokrasi skorları açısından düşünüldüğünde bu skorların oluşmasında vergi yapısı dışındaki faktörlerin önemi göstermektedir.

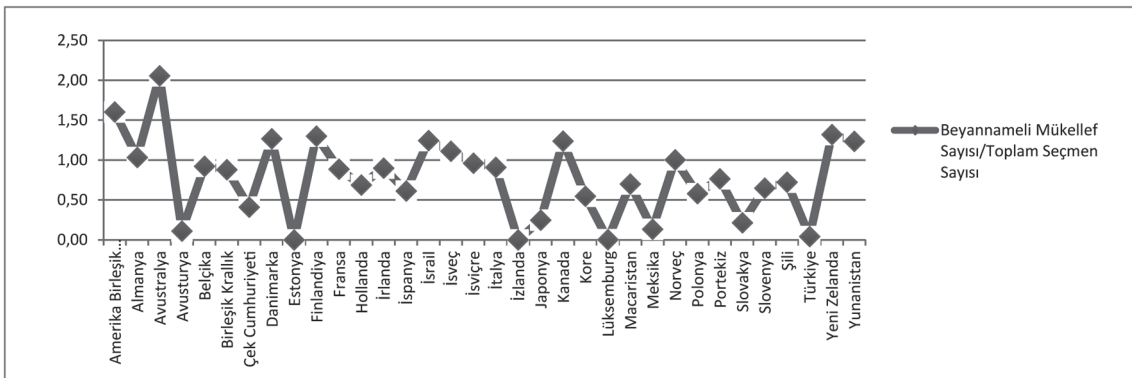
Toplam seçmen içerisinde vergisini beyanname esaslı ödeyen mükelleflerin oranının yüksek veya düşük olması, ülkelerin vergi gelirleri içerisinde dolaylı/dolaysız vergilerin payının yüksek ve düşük olmasıyla ilgilidir. Nitekim dolaylı ve dolaysız vergi ayrımı, vergi literatüründe gelenekselleşmiş bir tasniftir. Dolaysız vergi uygulaması her ne kadar vatandaşlık ve vergi bilincini geliştirmede katkıda bulunuyor olsa da, özellikle gelişmişlik açısından daha geri kalmış sanayileşmeyi, gelir bölüşümünü tam anlamıyla oturtamamış ülkelerin sistemlerinde uygulanma imkânı bulunmamaktadır.

3 Toplam istihdam verilerine stats.oecd.org web sitesinden ulaşılmıştır.

Grafik 1: OECD Ülkelerinde Demokrasi Endekslerinin Karşılaştırmalı Gösterimi

Grafik 2: OECD Ülkelerinde Beyanname ile Vergisini Ödeyen Mükellef Sayısının Toplam Seçmen İndeki Payının Gösterimi

Bunun sebebi çok basit bir şekilde açıklanabilir; bahsedilen türden bilinçlerin yerleştirilebilmesi için gereken sosyal ve beşeri sermaye altyapısına ulaşamadığında kayıt dışılık gibi daha farklı

sorunlarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla, dolaylı vergi uygulaması kayıt dışılığın kavranmasında oldukça işlevsel bir araç rolü üstlenmekte ve verginin toplanması açısından etkinliğin sağlan-

masında bu tür sistemlerde daha faydalı olmaktadır. Ancak dolaylı vergi ağırlıklı bir mali yapı, kaynak dağılımında etkinlik, vergilemede adalet ve istikrar fonksiyonları açısından pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir (TUSIAD, 2012). Gelişmişlik seviyesinin yükselmesiyle bir-

likte beklenen, bu iki vergi çeşidi oranının birbirine yaklaşmasıdır. Gelişmişlik seviyesi yükselip ekonomik entegrasyon arttığında, kurumsallaşmanın da çoğalmasıyla birlikte vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergi payında bir artış görülecektir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Gelir, Servet ve Harcamalar Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (2013) (%)

	Gelir ve Kar Üzerinden	Sosyal güvenlik	Ücret Üzerinden	Emlak	Mal ve Hizmetler	Diğer	BM/TS
ABD	47,16	24,19	0,00	11,26	17,38	0,00	1,60
Birleşik Krallık	35,42	18,80	0,00	12,29	32,93	0,04	0,88
Türkiye	20,22	27,44	0,00	4,64	46,06	1,64	0,04
İsviçre	46,05	25,06	0,00	6,66	22,24	0,00	0,96
İsveç	34,54	23,29	10,64	2,55	28,56	0,11	1,11
İspanya	29,39	34,53	0,00	6,74	28,09	0,86	0,61
Slovenya	17,49	40,11	0,18	1,74	40,09	0,00	0,65
Slovakya	19,87	43,78	0,00	1,46	34,38	0,00	0,22
Portekiz	32,42	25,86	0,00	3,31	37,26	0,90	0,77
Polonya	19,52	38,57	0,75	4,36	35,92	0,58	0,58
Norveç	46,15	23,48	0,00	3,00	27,37	0,00	1,01
Yeni Zelanda	55,50	0,00	0,00	6,15	38,35	0,00	1,32
Hollanda	24,75	40,85	0,00	3,39	29,62	0,47	0,69
Meksika	30,23	15,51	1,68	1,46	49,81	1,32	0,13
Lüksemburg	35,26	28,83	0,00	7,33	28,38	0,12	0,00
G. Kore	29,31	26,37	0,28	10,32	30,72	2,99	0,55
Japonya	32,46	40,86	0,00	8,84	17,58	0,26	0,25
İtalya	33,06	29,82	0,00	6,21	26,11	4,53	0,91
İsrail	31,74	16,64	3,85	8,76	39,01	0,00	1,25
İrlanda	40,36	17,79	0,62	7,13	33,57	0,05	0,90
İzlanda	46,67	10,34	0,97	6,88	33,52	1,63	0,00
Macaristan	17,69	32,55	1,47	3,40	43,99	0,67	0,70
Yunanistan	21,97	31,12	0,00	7,58	39,11	0,00	1,23
Almanya	31,00	38,10	0,00	2,52	27,96	0,01	1,03
Fransa	24,23	37,17	3,50	8,45	24,08	2,38	0,89
Finlandiya	34,73	28,90	0,00	2,93	33,18	0,07	1,30
Estonya	22,75	34,82	0,00	0,96	40,99	0,00	0,00
Danimarka	62,64	0,18	0,69	3,88	32,27	0,02	1,27
Çek Cumhuriyeti	20,78	43,18	0,00	1,38	34,25	0,01	0,41
Şili	34,77	7,19	0,00	4,14	53,98	-0,08	0,72
Kanada	47,52	15,79	2,10	10,38	24,15	0,05	1,24
Belçika	35,57	31,71	0,00	7,82	24,18	0,03	0,92
Avusturya	29,01	34,25	6,92	1,71	27,52	0,36	0,11
Avusturyalya	57,12	0,00	5,11	9,38	28,40	0,00	2,06

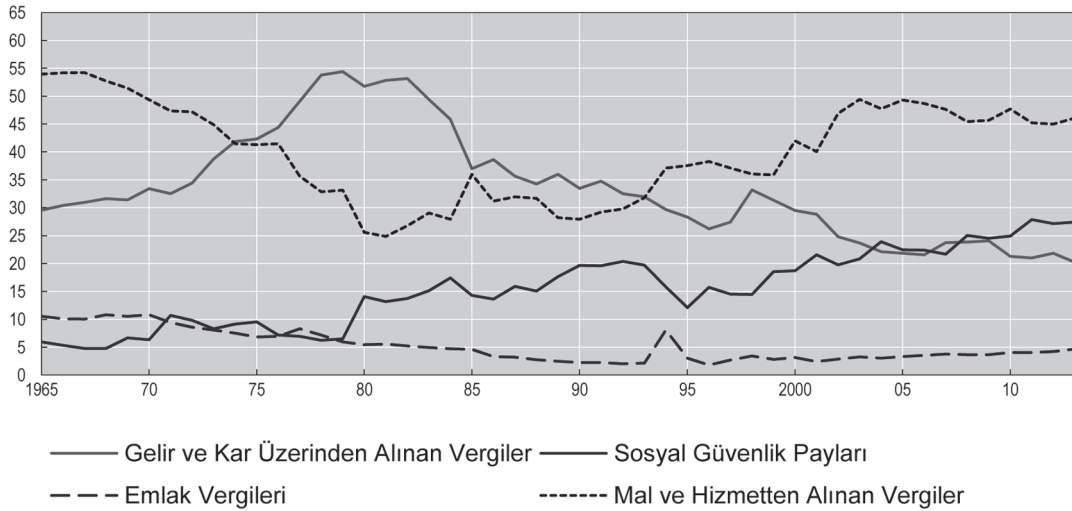
Önceden de bahsedildiği üzere, vergi yapısı ile ülkenin gelişmişlik seviyesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Burada ele alınan ülkelere de dikkat edildiğinde genelde skorları yüksek çıkan ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Bu ülkeler hem çalışma için kullandığımız BM/TS oranında 1 e yakın hem de Tablo 2’de vergi yapıları incelendiğinde toplam gelirler içerisinde dolaysız vergileri dolaylı vergi gelirlerine göre daha yüksek olan ülkelerdir. Bu oranın yüksek çıkmasında ülkelerin vergi yapılarında dolaysız vergilerin ağırlıkta olmasının yanında, ekonomik gelişmişlikle birlikte gelen kurum sayısındaki artışın da etkisi büyüktür.

Ülkemizde beyannameli bir şekilde vergisini ödeyen mükellef sayısının az olmasının en önemli nedeni, elde edilen gelirlerin dolaylı vergi ağırlıklı olmasındandır. Grafik 3’ten de anlaşılacağı üzere son 20 yıldan uzun bir süredir dolaylı vergiler dolaysız vergilerden fazla bir paya sahiptir. Bu durum, bahsedildiği üzere verginin adaletli dağılım

fonksiyonunu yerine getirmediği gibi vatandaşlık bilincini etkilemekte ve seçmenin güç verdiği kamu erkinin faaliyetlerindeki sınırı ortadan kaldırmaktadır.

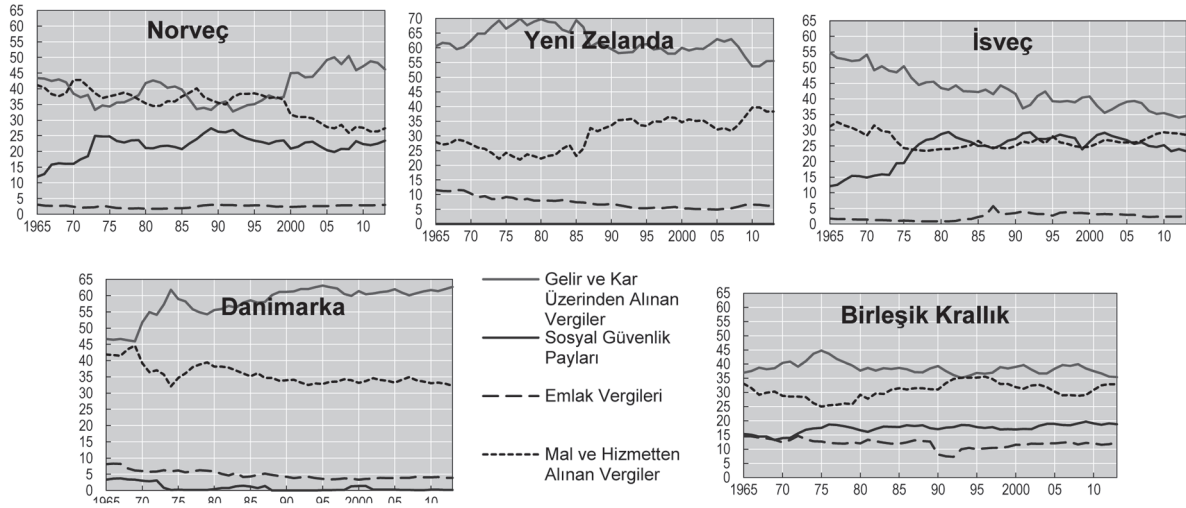
Grafik 4’te yüksek demokrasi puanlarına sahip olan bazı ülkelere bakıldığında, bu ülkelerden Yeni Zelanda, İsveç, Danimarka ve Birleşik Krallık’ta 1960’lı yıllardan bu yana, Norveç’te ise 2000 yılından sonra ülke gelirleri içinde dolaysız vergilerin oranı en yüksek paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde ise 1970’li yılların ortalarından 1990’lı yılların ortalarına kadar dolaysız vergiler toplam gelirler içinde en yüksek paya sahipken, 1990’lı yılların ortalarından sonra dolaylı vergiler en yüksek paya sahip olamaya başlamış ve özellikle 2000’li yılların başından itibaren bu pay artarak devam etmiştir. Ülkemizde var olan böyle bir vergi yapısı içinde beyannameli mükellef sayısının az olması (%4) ve demokrasi sıralamasında en sonda yer alan ülkelere biri olmamız şaşırtıcı bir durum değildir.

Grafik 3: Türkiye’de Vergi Yapısının Durumu (1965-2013) (%)

Kaynak: OECD Revenue Statistic, 2015:130

Grafik 4: Yüksek Demokrasi Skorlarına Sahip Bazı Ülkelerin Vergi Yapısı

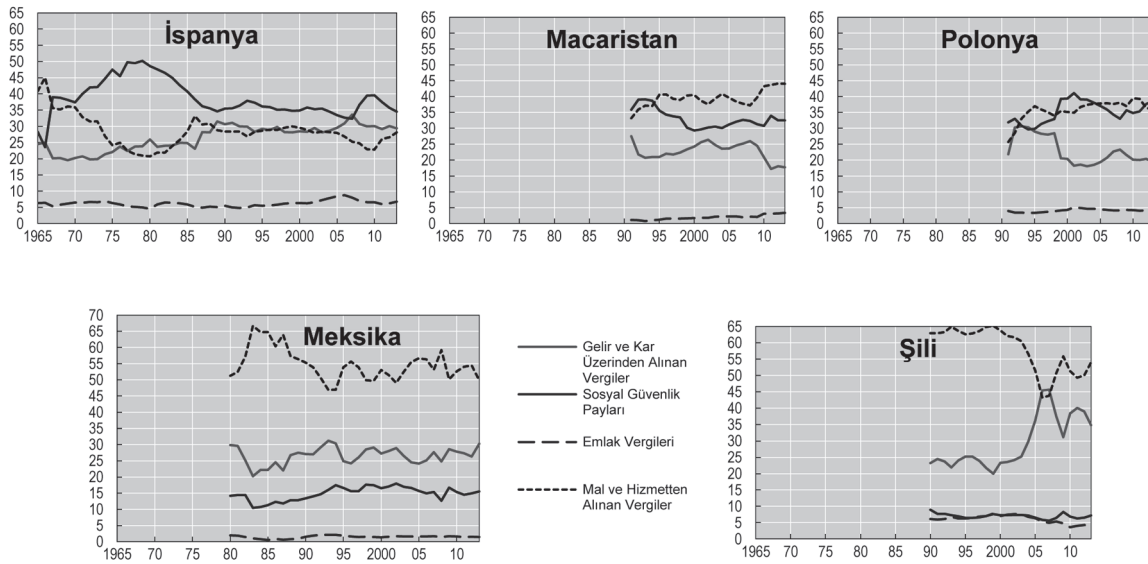

Kaynak : OECD Revenue Statistic, 2015:127-131

Grafik 5'te gelişmekte olan ülke statüsünden bulunan ülkelerin vergi yapılarına bakıldığında; İspanya'da 2000'li yılların başından itibaren dolaylı vergilerin toplam gelirler içerisindeki payı artmıştır. Bu konuda ülkemize göre iyi bir performans sergileyen İspanya'da, son yapılan seçimde toplam seçmenin %61'i beyannameli mükellef konumuna gelmiştir. Bununla ilişkili olarak İspanya ülkemize göre demokrasi skorlarında üst sıralarda yerini almıştır. Diğer taraftan vergi yapıları ül-

kemize benzeyen Macaristan, Polonya ve Şili'de seçmen içindeki beyannameli mükellef oranları sırasıyla, %70, %58 ve %72'dir. Bu ülkede demokrasi skorlarında ülkemize göre üst sıralardadırlar. Ülkemizle vergi yapısı benzeşen bir diğer OECD ülkesi ise Meksika'dır. 1980'li yıllardan bu yana dolaysız vergiler toplam gelirler içinde büyük paya sahiptir. Meksika demokrasi skorlarında en alt sırada yer almaktadır.

Grafik 5: Orta veya Düşük Demokrasi Skorlarına Sahip Bazı Ülkelerin Vergi Yapısı

Kaynak : OECD Revenue Statistic, 2015:127-131

3. OECD Ülkelerinde Beyanname ile Vergisini Ödeyen Mükellef Sayısının Toplam Seçmen İçindeki Oranı ile Demokrasi Skorları Arasındaki İlişkinin Analizi

Veri setine ait grafik matrisinde BM/TS oranı 0-2 aralığında görülmektedir. Bunun sebebi, veriyi ele alırken yalnızca beyanname ile vergi ödeyen mükellef sayısının dikkate alınması bazı ülkeler için vergi sistemlerindeki farklılıklardan kaynaklı olarak 0 ve ya 2 gibi sonuçlara ulaşılmasına neden olmuştur. Bu bölümde yalnızca BM/TS oranı ile demokrasi skorları arasındaki bir ilişkinin varlığı ve varsa yönü ele alınacaktır.

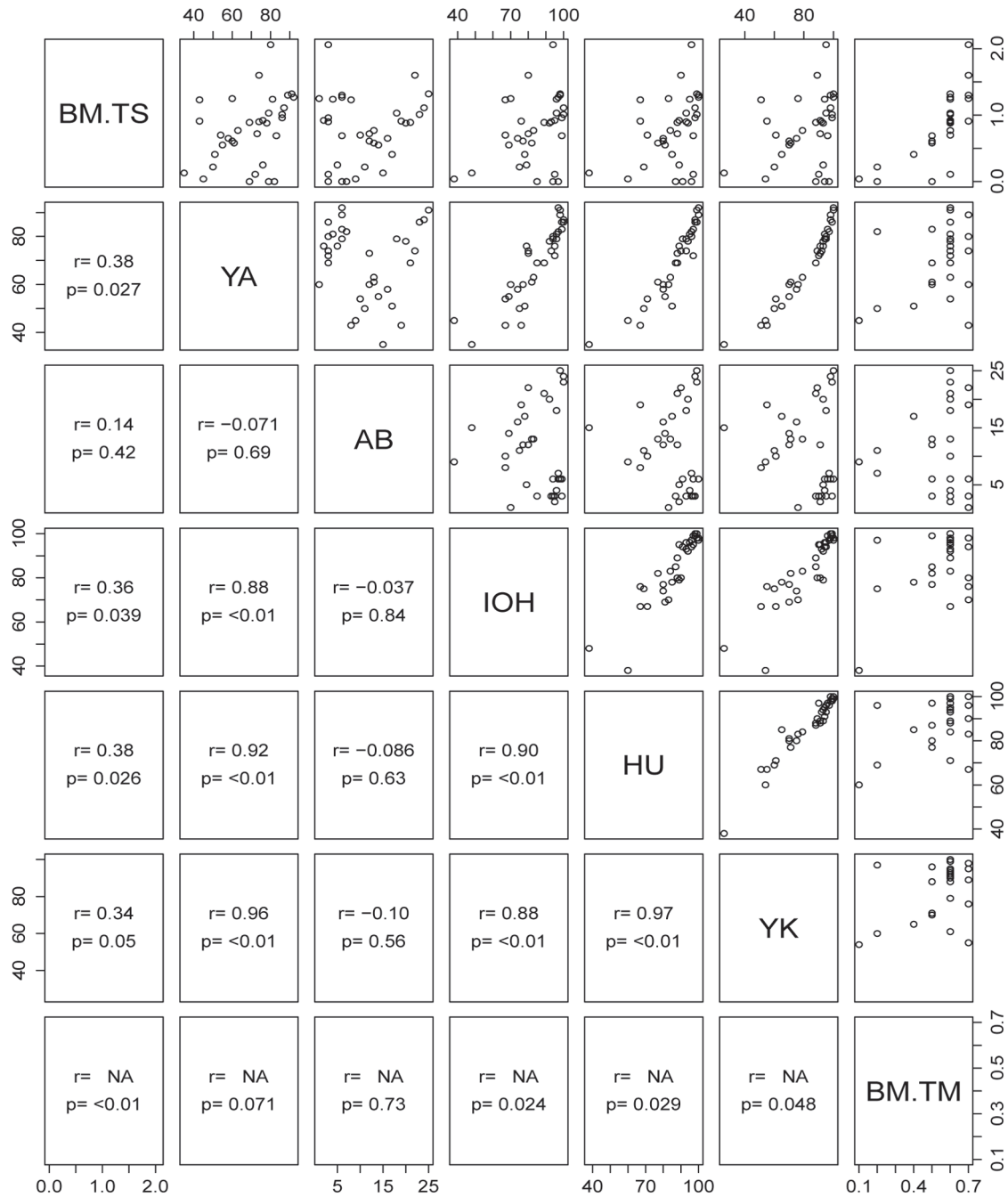
Demokrasi skorları ve beyanname veren mükellef/seçmen sayılarını içeren matris incelendiğinde; görülecektir ki baş harfleri ile isimlendiriliş olan demokrasi verilerinin en yüksek değerlerine ulaştığı noktalar beklendiği üzere BM/TS oranının 1 civarı olduğu noktalardır.

BM/TS oranıyla diğer skorlar arasında çok kuvvetli bir korelasyon bulunamamakla birlikte be-

yanname veren kişi sayısının seçmen sayısına eşit veya yakın olduğu durumlarda yüksek skorlar gözlemlenmektedir. Değerler dağılım göstermekle birlikte genelde Beyanname/Seçmen sayısı artarken yükselmektedirler. Açık bütçe verilerinde bu konuda bir bozulma görülmekte ve yüksek BM/TS oranlarında dahi 0 skoruna rastlanmaktadır, bunun sebebi her ülke için AB verisi bulunmuyor olması ve eksik veriler için 0 değerinin verilmesidir.

Grafik matrisinin ilk satırı BM/TS oranıyla sırasıyla sütunda denk gelen değişken arası ilişkiyi göstermektedir. Açıkça görülebildiği üzere, tüm başlıklar için skor yükselirken BM/TS oranında 1 e yakınsama vardır. BM/TS oranı dışında diğer demokrasi verilerinin ilişkileri incelendiğinde, özellikle Yolsuzluk Algısı ve diğer veriler arasında kuvvetli bir korelasyon olduğu görülebilir. Verilerin ifade ettikleri değerler tek tek düşünüldüğünde demokrasi ve saydamlık için bir sıralama oluşturan bu skorların korelasyon göstermesi şaşırtıcı değildir.

Şekil 1: Veriler Arası Korelasyon Grafik Matrisi

Çalışmanın temel fikrini oluşturan beyannameli mükellef/seçmen sayısının demokrasi üzerindeki etkisini görmek için tek tek skorların dağılımına bakmak faydalı olacaktır.

Verilere ait dağılım nokta grafikleri tek tek incelendiğinde, ortalama üzerindeki en yüksek değerlerin BM/TS oranı 1 ve 1 civarındayken görüldüğü açıktır. Açık Bütçe (A) verilerine sahip olmayan ülkeler için oran 0 olarak alınmak yerine bu grafikte ortalama değerden alınmıştır. Bu şekilde

ortalama altı ve üstü değerlerdeki değişim daha rahat gözlemlenebilmektedir.

Açıktır görüldüğü üzere; BM/TS oranı 1 e yaklaşıırken A skoru artış göstermekte ve en yüksek değerine seçmen sayısının beyanname veren mükellef sayısına eşit olduğu 1 noktasına çok yakın bir yerde ulaşmaktadır.

Hukukun Üstünlüğü skorunda ise ortalamanın üzerinde seyreden değerlerin %75i BM/TS oranı 1

ve civarındayken gözlemlenmektedir. Bu skor için BM/TS oranı 1 ve civarındayken yükselme görülmele birlikte, varyasyonun oldukça yoğun olduğu nettir. İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik skorunu inceleyen IOH grafiğinde ise, ortalama altı değerler için BM/TS oranı değişim gösterirken ortalama üstü değerler için genelde 1 ve üzeri seviyesinde kaldığı görülmektedir. Yolsuzluk algısı için oluşturulmuş olan ve YA şeklinde ifade edilen skor, grafikten anlaşılabilceği gibi dağımlık göstermekle birlikte BM/TS oranı arttıkça yükselme eğilimindedir. Bir önceki şekilde görüleceği üzere YA ve YK skorları güçlü bir korelasyon sergilemektedir bu bağlamda şekilde de açıkça görülebileceği üzere YK skorları BM/TS oranı artarken dağılıma rağmen yükseliş göstermektedir.

Analizde yer verdiğimiz bir değişken ise tabloda BM-TM şeklinde görülen beyannameli kişisel gelir vergisi mükellef sayısının toplam mükellef sayısına oranıdır. Tablodaki durum incelendiğinde beklendiği üzere BM-TM oranı arttıkça skorlarda yükselme olduğu aşikârdır. Açık Bütçe skoru dışındaki tüm skorlarda bu ilişki net bir şekilde gözlemlenmektedir.⁴ Fransa için bakıldığında istihdam edilen nüfusun geneli beyanname ile vergi vermekteyken ve BM-TM oranı 0,6 iken demokrasi skorlarının da ortalamanın üstünde olduğu gerçeği dikkat çekmektedir. BM-TM oranı Türkiye için ise 0,1 gibi düşük bir seviyede kalmaktadır. Detaylı bir şekilde incelendiğinde Türkiye'ye çok yakın bir orana sahip olan Slovakya'nın da demokrasi endekslerinde yakın değerlere ve sıralamalara sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan BM-TM oranında oldukça üst sıralarda yer alan İspanya için ise demokrasi endeksleri çok da iyi bir tablo çizmemektedir. Bu durum BM-TM oranının yanında daha farklı değişkenlere de ihtiyaç duyulduğunu göstermekle beraber demokrasi skorlarına etkisinin de yadsınmaması gerektiğini sergilemektedir.

Skorların tamamı daha önce de belirtildiği ve çalışmadan beklendiği üzere, beyanname veren vergi mükellefi sayısının seçmen sayısına oranı arttıkça daha yüksek değerlere ulaşmaktadır. Özellikle AB verisinde ve sonrasında neredeyse tüm skor verilerinde ortalama üstü değerler genelde BM/TS

oranının 1 e yakın olduğu noktalarda gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak söylenebilir ki, çalışmanın en başında hedeflendiği üzere demokrasi verileri ile dolaysız vergilere maruz kalan mükellef sayısı arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, beyannameli mükellef sayısı arttıkça bu skorlarda bir artış gözlemlenmektedir.

Ancak Şekil 1 de de görüldüğü üzere bu ilişkiyi ifade eden korelasyon katsayıları çok yüksek olmamakla birlikte, veriler tek tek incelendiğinde değişiklik göstereceği aşikardır. Bu türden farklılıklar demokrasi skorlarını etkileyen pek çok faktör olmasından kaynaklanmaktadır. Demokrasi verileri, sosyal, siyasi ve politik pek çok göstergenin incelenmesi sonucu oluşturulmuş skorları içermektedir. Çalışmamızın kapsamında bu skorlar etki eden onlarca faktörden yalnızca biri olan vergi unsuru ele alınmış ve daha önce de bahsedildiği üzere bu skorlara bir etkisi olduğu gösterilmiştir. Diğer faktörlerin etkisi yadsınmamakla birlikte, katalaksi kavramı dahilinde ele alınan devlet-vatandaş mübadelesine konu olan unsurun aslında demokrasi olduğu gösterilmek istenmiştir.

Sonuç

Katalaksi'ye göre yurttaşlar veya seçmenler seçim dönemlerinde kullandıkları oylarla ilgili dönemde siyasetçinin üreteceği kamusal mal ve hizmet sepetinin miktar ve bileşimini belirlemektedirler. Ancak söz konusu katalaksi modelinin gerçekleşmesi için oy kullanacak olan seçmenin büyük bir çoğunluğunun beyanname esaslı gelir vergisi ödeyicisi olması gerekmektedir. Çünkü söz konusu çoğunluk kamusal mal ve hizmetin üretim sürecinin finansmanına vergi mükellef bilinciyle katkı yapmaktadırlar. Nitekim beyanname ile ödenen vergilerde vergiyi ödeyen kişiler devlete ne kadar vergi ödediklerini bilmektedirler. Ayrıca bu kişiler verginin yükünü ve acısını net bir şekilde hissettikleri için ödedikleri vergilerin nerelere harcandığının takibini de yapacaklardır. Stopaj yoluyla alınan gelir vergileri ve harcama vergilerinde ise kişiler devlete ödedikleri vergilerin yükünü ve acısını hissetmediklerinden dolayı söz konusu vergilerin nerelere harcandığının daha az takipçisi olmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada vergileme – demokrasi ilişkisini ele almak ve bu konuda OECD-Türkiye karşılaştırması yapmak için vergisini beyannameli

⁴ Tablo 1'de görülebileceği üzere BM-TM analizinde kullanılan istihdam verisinin bazı ülkeler için bulunamamasından dolayı bu ülkeler ilgili analizde yer almamıştır.

bir şekilde ödeyen mükelleflerin toplam seçmene oranı ile demokrasi endekslerinden olan ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksi, hukukun üstünlüğü endeksi, yolsuzluk algılama endeksi, açık bütçe endeksi ve yolsuzluğun kontrolü endeksi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Toplam seçmen içerisinde vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen mükellef sayısının yüksek olduğu OECD ülkelerinde açık bütçe endeks skoru, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeks skoru, hukukun üstünlüğü endeks skoru yüksek düzeylerde çıkmıştır. Benzer şekilde toplam seçmen içerisinde vergisini beyannameli bir şekilde ödeyen mükellef sayısının yüksel olduğu OECD ülkelerinde yolsuzluk algısı düşmüş ve yolsuzluğun kontrolü artmıştır. Örneğin Danimarka, Yeni Zelanda, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Almanya gibi ülkelerde toplam seçmen içerisinde vergisini beyanname ile ödeyen mükellef oranları yüksek olduğu için bu ülkeler; bütçe açıklığı, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, hukukun üstünlüğü endeksi skoru sıralamasında en üst sıralarda yer almış ve bu ülkelerde yolsuzluk algısı çok düşük olmakla birlikte, yolsuzluğun kontrolü yüksek düzeylere çıkmıştır.

Ülkemizde ise 56,97 milyon seçmen bulunmaktadır. Bu seçmenlerin 2,46 milyonu beyannameli vergi mükellefi konumundadır. Yani toplam seçmenin sadece % 4'ü beyannameli mükelleftir. Bu oran vergilerin geniş bir tabana yayılmadığını ortaya koymakla birlikte, ülkemizde kamu hizmetinin finansmanına mükellef bilinciyle katılanların çok az olmasından dolayı, kamu harcamaları üzerinde yurttaşın denetim ve kontrolünün iyice azaldığını göstermektedir. Böyle olunca da bütçeyle ilgili belgelerin ne kadar açık olduğunu gösteren açık bütçe endeksi sıralamasında ülkemiz dünya ülkeleri arasında 58. sırada yer almıştır.

Yine ülkemiz ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik endeksi sıralamasında ise 100 üzerinden aldığı 38 skoruyla 125. sırada yer almıştır. Çünkü vergisini ödemeyen seçmen, bedelini ödemediği kamu harcamalarından faydalanmakta, bu durum ise politikacının seçmene hesap verme sorumluluğu üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer taraftan ülkemizin yolsuzluk algılama endeks skoru 45 olmakla birlikte ülkemiz bu endeks türünde 64. sırada yer almıştır. Bu da ülkemizde yolsuzluk algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca yolsuzlukla ilgili bir diğer endeks olan yolsuzluğun kontrolü endeksinde ülkemiz 54 puanla 90. sı-

rada yer almıştır. Söz konusu endeksten yola çıkarak ülkemizin yolsuzlukların kontrolünde çok geri sıralarda yer aldığını söyleyebiliriz.

Gelişmekte olan ülkelerden olan Polonya'da toplam seçmenin %58'inin beyannameli mükellef olduğu görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak Polonya demokrasi endeks puanlaması ve sıralamasının tamamında bize göre üst sıralarda yer almıştır. Yine gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Macaristan'da toplam seçmenin %70'i beyannameli mükelleftir ve Türkiye'ye göre demokrasi endeks puanlamasında ve sıralamasında üst sıralarda yerini almıştır.

Ülkemizde toplam seçmen içinde beyannameli mükellef oranının az olması, kişisel gelirlerin vergilendirilmesinde stopaj yöntemini benimsenmesi ve vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının fazla olmasından dolayıdır. Bu durum vergileme - demokrasi ilişkisini olumsuz etkilemiştir. Zira kişisel gelir vergisi mükelleflerinin neredeyse %90'ının stopaj yöntemine göre vergilendirilmesi ve vergi gelirlerinin neredeyse %60'ının dolaylı vergilerden oluşması beyanname esaslı vergi ödeyen mükellef sayısının az olmasının gerekçelerini ortaya koymaktadır. Böyle olunca da ülkemiz demokrasi endeks skor sıralamasında OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almıştır.

Vergileme – demokrasi arasındaki ilişkiyi test etmek üzere yapılan korelasyon analizinde de, demokrasi skorların tamamı daha önce de belirtildiği ve çalışmadan beklendiği üzere, beyanname veren vergi mükellefi sayısının seçmen sayısına oranı arttıkça daha yüksek değerlere ulaşmıştır. Özellikle AB verisinde ve sonrasında neredeyse tüm skor verilerinde ortalama üstü değerler genelde BM/TS oranının 1'e yakın olduğu noktalarda gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak çalışmanın en başında hedeflendiği üzere demokrasi verileri ile dolaysız vergilere maruz kalan beyannameli mükellef sayısı arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, beyannameli mükellef sayısı arttıkça demokrasi skorlarında da bir artış gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- BUCHANAN, James M. (1986), *Liberty, Market and State: Political Economy in the 1980s*, New York University Press, Brighton, Wheatsheaf Books Pub.
- BUCHANAN, James M. (1987), *The Constitution of Economic Policy*, *American Economic Review*, 77: 243-500.

BULUTOĞLU, Kenan, (2008), *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı, Maliye ve Hukuk Yayınları*, 7. Baskı, Ankara.

CPI (Corruption Perceptions Index), 2014 Results, <http://www.transparency.org/research/cpi>, 10.12.2015

FINKEL, S.E. and MULLER, E.N., (1998), "Rational Choice And The Dynamic Of Collective Political Action: Evaluating Alternative Models With Panel Data", *American Political Science Review*, 92 (March), 37–49.

GAUSE, G., (1993), "Oil Monarchies: Domestic And Security Challenges In The Arab Gulf States", *Council On Foreign Relations Press*.

HAYEK, F.A., (1974), "Market Order or Catallaxy", *Legislation and Liberty: Volume 2, The Mirage of Social Justice*, ss. 107-132. Routledge, Büyük Britanya.

International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA), <http://www.idea.int/vt/countryview.cfm?id=15>, 10.12.2015

MILL, J.S. (1848), *Principles of Political Economy*, Oxford: Oxford University Press.

MULLER, E.N., DIETZ, H.A., and FINKEL, S.E., (1991), "Discontent and the expected utility of rebellion: the case of Peru" *American Political Science Review*, 85 (December), 1261–1282.

MUSGRAVE, R.A. , MUSGRAVE, P. B. (1989), *Public Finance in Theory and Practice*, 5th Edition

OECD Tax Administration (2015), http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oe.cd/taxation/tax-administration-2015_tax_admin-2015-en#page1,01.12.2015

OECD Tax Revenus Statistics (2015), http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oe.cd/taxation/revenue-statistics-2015_rev_stats-2015-en-fr#page1,05.12.2015

Open Budget Survey (2015), *International Budget Partnership*, <http://www.internationalbudget.org/opening-budgets/open-budget-initiative/open-budget-survey/?fa=Rankings>, 08.12.2015

ROSS, M., (2004), "Does taxation lead to representation?", *British Journal of Political Science*, 34,229–249.

TPA (2004), *Tax Administration in OECD Countries: Comparative Information Series*.

SAĞBAŞ, İsa ve SARUÇ, N. Tolga, (2003), "Vergi Politikalarının Seçmenlerin Parti Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Ankete Dayalı Bir Çalışma", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:180, ss:130-146.

Worldwide Governance Indicators, (2014), <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>, 07.12.2015

ZENGİNOBUZ, Ünal ve diğerleri (2010), *Vergi, Temsilîyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye'de Vatandaşların Algıları*, İstanbul.

<http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=451> , 03.12.2015